

СЛОВО

КОДОВИ

1999

делови шела

број 4

GO
2284

СЛОВЕНСКИХ КУЛТУРА

Александар Лома, Београд

„Петлић“, „йалидрвце“ или „ойлодийель“?

Предмет ове студије је једна „непристојна“ реч која се, уз изузетак Вукова *Српског рјечника* из 1818, узалуд тражи чак и у најобухватнијим лексикографским приручницима, какав је речник Српске академије наука (РСА). Прича о њој, међутим, није ни вулгарна ни банална, напротив, она је изненађујуће сложена, много сложенија него што је то и сам њен аутор започињући је слутио, и одвешће читаоца далеко с ону страну конвенционалних обзира свакодневног опхођења и дубоко у језичку и културну прошлост не само Словена, него и других сродних индоевропских огранака.

Та реч је назив за мушки уд, сх. *кѹрац*, ген. *кѹрца*. Он је општи јужнословенски: буг. *кур*, *кѹрец*, слн. *kūrec*, потврђен и на словенском северозападу, у словињском, где гласи *kūrc* (ЭССЯ 13: 133), а с доста вероватноће препознат и у руском дијалекатском изразу (Архангелск) *кой кур?* (Толстой 1985; уп. сх. *који курац?*). Исти аутор претпоставља апофонску варијанту **širъ* у источнословенским изразима типа *Чур меня!*, *Цур ему!*, *чересчур*. Ако би се присуство ове речи у северноруском архангелском дијалекту довело у везу са иљменским *Словенима* као крајњим североисточним огранком источнословенског комплекса, у **kurъ*, **kurъсь* „penis“ могао би се видети „словенизам“, тј. познопрасловенски дијалектизам повезив са свим трима међусобно веома удаљеним областима првобитне распрострањености етничке ознаке *Slovēne*, на југу, крајњем северозападу и крајњем североистоку словенског језичког простора (уп. Лома 1998: 147). Могуће је, међутим, да је управо то изворни општесловенски назив за дати појам, који се очувао само у рубним областима, док је другде замењен разним метафорама, пре свега речју *хијъ* која није ништа распрострањенија — поред пољског и руског, за њу постоји још само (колико поуздана?) бугарска потврда (ЭССЯ 8: 114) — а чије је изворно значење по свој прилици „грана“ (у вези са псл. **xvoja*). У прилог некадашњој већој распрострањености назива **kur-* говорила би метафорика **kurъ* „петао“ > „пенис“ у низу словенских говора у којима овај назив нема статус термина за део тела, но тиме са описа ареала речи већ прелазимо на питање њене етимологије.

За **kurъ*, **kurъсь* влада неподељено мишљење да је то по постанку управо метафора „петао, петлић“, од псл. орнитонима **kurъ* „петао“ (у сх. очуваног само у траговима, можда баш због опсцене примене, уп. Skok II 240).¹ Такво тумачење дао је, за словеначки и српскохрватски назив, још Штрекељ, а Коштиал га је подупро указивањем на широку распрострањеност метафоричног означавања мушког и женског полног органа као петла, квочке или сличне птице, не само у словенским језицима. За „петао, петлић“ > „membrum virile“ уп., у првом реду, пољ. *kurek, kogut*, рус. (заст.) *кур* (1607.), затим

¹ Једини мени познат покушај друкчије етимологије је Тумин, који је у једном тренутку прихватио Општин; о њему ниже, на крају овог чланка.

петух, петушок (Успенский 1982: 153; Зайковский 1998: 63), сх. *йеѡао, ѡе-вац* (нпр. у изразу *да ѡусѡим ѡијетѡлу (ѡеву) крв* Вук 1818), *кокоѡи, кѡка* (ibid., и за женски полни уд), слн. *petelínček*, слч. *kokot*, чеш. *kohout*, нем. *Hahn, Hähnchen, Piphahn, Hähnl*, фрц. *coq*, енгл. *cock*, мађ. *kakas*, рум. *cocoș* (последња два назива из словенског).² Присутна је и општа метафорика птице за исти део тела: рус. *потка* < **рѣтка* (Успенский l.c., уп. сх. *ѡаѡѡка*), *селе-зень, соловей* и сл. (Зайковский l.c.), слн. *(p)tič, -ek*, чеш. *pták*, нем. *Vogel, Vögel*, фрц. *oiseau*, ит. *ucello*, фриул. *usél*, мађ. *verebecske* „врапчић“, рум. *pasere* „вбраца“ (Koštiál 1920).

Метонимија „петао“ за „пенис“ може се различито тумачити, најједноставније тако, да је заснована на полној активности и снази петла, уп. сх. *кокоѡиѡиѡи се* (Вук 1818), *(о)розиѡи се* (Skok I 679), у значењу „кочоперити се“, енгл. *to cock* „кострешити се“, као и савремену песму новосадског шансонијера Ђорђа Балашевића („Им’о сам страшног петла...“). Штрекел одбацује ову семасиологију и претпоставља да је пре посреди метафора славине, која се у низу европских језика назива „петлом, петлићем“: чеш. *kohoutek*, пољ. *kurek*, сх. *кокоѡи* (РСА, пример из Крлеже), нем. *(Faß-, Pip-)Hahn*, енгл. *cock, storcock* (од XVI в.). Оваква метафорика објашњава се тиме што су славине у XV в. прављене у облику петла (Kluge 282, уп. фрц. *robinet* „славина“, такође од поч. XV в., по облику овчје главе). Наравно, то не мора бити *terminus post quem* за настанак назива, јер обичај уобличавања славина у виду петла није морао претходити језичкој метафори, већ је могао проистећи из већ устаљеног метафоричног означавања обичне славине као „петлића“. Исто важи и за друга два предмета: окидач и ветроказ, која се у мањевише истим језицима означавају као „петао, петлић“; о њима ће бити речи ниже, при крају овог чланка.

У новије време тумачењу „петлић“ > „пенис“ предложена је једна озбиљна алтернатива. Први препознавши горе наведене источнословенске рефлексе псл. лексеме **kurь* „пенис“ и њене апофонске варијанте **čurь*, Толстој је указао на њихову могућу везу са низом сазвучних назива за „палицу“ и слична оруђа и предмете у руским говорима: севернорус. *курѡк* „држак у косе“, „оса око које се окреће предњи део кола“, олођецки *курушка* „борова и јелова шишарка“, архангелски и олођецки *курук* „палица с дебелим завршетком, врста дрвеног бата, цепаница са задебљањем на крају, дрвени клин“ и сл. (Толстой *op.cit.* 367 д., уп. СРНГ 16 s.vv.), *чурка, чурок, чирок* „палочка, срезанна по концам наискос, обрубок дрвета“. Ове речи имају паралеле и изван руског језика. Облик *курук* не може се одвојити од карелског и финског *kurikka* „тојага“, само је спорно да ли је руска реч позајмљена из угрофинског (тако Фасмер II 425), или је смер позајмице био обратан, како то, чини се, с добрим разлогом, узима Толстој (368). Облик на ч- био би, по Фасмеру, прасловенски, у вези са лит. *kiáuras*, лет. *saīrs* „поцепан, одрпан, пун рупа“ (IV 387), но Абajeв му налази семантички и формално ближе паралеле у осет. ирон. *cūr̄k*, дигор. *cork* „клин“, од иран. језика још у памирском *čūr* „кочић“, даље у угрофинским језицима удм. *чурка* „дуга (део јарма)“, коми *чурк* „брежуљак“ (Абаев I 317). Кроз даље излагање показаће се да се сло-

² Štrekelj 1905: 50; Koštiál 1920. Коштиалов материјал смо у приличној мери допунили.

венско-ирански паралелизам у овом сегменту лексике уклапа у један знатно шири оквир.

Толстој узима да сазвучност ових назива са реликtnим *kur-* / *čur-* „пенис“ није случајна, већ да је мушки уд метафорички означен као „палица“, за шта се позива на рус. *палка* „пенис“ у сленгу, метафору за коју се може наћи низ даљих примера у разним језицима. Оно што је Толстоју, а и ауторима ЭССЯ, промакло, јесте прасловенски карактер речи **kur-*, **kurьkъ* као коларског термина, који допушта да се прецизније одреди семантика основе. Рускоме *курѓк* као називу за дрвени клин који служи као оса за повезивање покретног предњег дела кола са задњим делом одговара сх. дијал. (у Црној Гори) *кѹрак* „клин уметнут у рупу на гредељу плуга, да би се за њега запела гужва која повезује гредељ са колицима и јармом“. Иста ствар се у Дробњацима и Пиви зове *кѹрањ*, *-рња*, а у Банату *курчѣник*, иначе на највећем делу сх. територије *кѹрдељ* (такође *кѹрељ*), што је очито плод укрштања са *гредељ* или са *курдељ*, *курђела* „врпца, трака“ < лат. *chordella*,³ изазваног истим оним еуфемистичким побудама које су довеле до готово потпуног потискивања речи *кур* „петао“, *курица* „кокошка“ са централног сх. подручја, где се мушки уд назива *курцем*. На истоку постоји изведеница *курало* „дрвени клип, прут у дечјој пуцаљки којим се избацују куршуми од кучине (Тупижница, РСА) са деминутивом *куралце*, *-еѣа* „осовина око које се окреће витао“ (Зоруновац, РСА), која имплицира глагол **kurati*; такав глагол постоји у руском језику у значењу „*futurere*“ (*курать*, *покурать*, *закурались* Успенский 1982:153), а клин из гредеља плуга *кѹрељ* ставља се у Љубињу младенцима у постељу да би им се рађала мушка деца; исти предмет, под (преосмишљеним) називом *кѹрѣж* служи у Бедњи за љубавне чини (РСА), док се код Бугара у свадбеним обредима употребљава дуг дебео прут *куртина* (БЕР s.v.). Ова магија не заснива се само на сазвучности назива и сличности предмета са пенисом, већ на функционалној аналогiji полног чина са уметањем клина у рупу, посебно израженој у случајевима када је спој био такав да се остварује треће уметка у пробушеном делу (као код осовине). Та метафорика је свакако још прасловенска. Остаје, међутим, отворено да ли је мушки уд метафорично означен као клин, или обратно. Вероватније, је, ипак, да у основи лежи слика глаголске радње, а не изглед оруђа.

Метафора пениса који улази у вагину експлицитно је присутна и у архаичном обичају извођења „живе ватре“ из дрвета трећем, најчешће тако што би се, уз помоћ ужета, једно, тврђе дрво брзо вртелo у другом мекшем, ижљепљеном или пробушеном. Притом се „активно“ дрвце схвата и означава као **мушко**, а „пасивно“ као **женско**. Код Срба у Јадру називу су *мушкара* : *женскара* (Тројановић 1930: 59). Иста симболика сексуалног чина као у овим српским називима присутна је код дрваца чијим се трећем изводила жртвена ватра у староиндијској религији. Она се зову *arāni-* f., при чему се

³ Уп. за исту ствар буг. дијал. (северозапад) *кѹрѣла* (БЕР 2: 631, без паралела); слн. *kürgelj*, *-glja* (Bezlej II 113, уз упућивање на сх. реч, без етимологије). Интересантну изоглосу представља значење *кѹрдељ* „усамљена, висока, шиљаста стена“ у Ускоцима (РСА) : буг. дијал. *кѹрдељ* „врх, хрбат између две долине“ (БЕР 2: 631). У сх. има и *курељ*, *курдеља* у значењу „кукурузног клипа“, такође са буг. паралелама (за њих се у БЕР 2: 630; 3: 145, где опет нема сх. облика, усваја мало вероватна Заимовљева етимологија), затим *курјел* „цветна стабљика лука, бик“.

прави разлика између доњег, *adharāraṇi-* или само *arāṇi-* и горњег, *uttarāraṇi-*. Доње, мекше дрвце сматрало се „женским“ и означавало као мати (*mātā*) огња (Агнија), а оно горње, тврђе, као његов отац (*pitā*); оба заједно означавају се дуалним облицима истих речи за „матер“ или за „оца“, који се најпре могу превести са „родитељи“. Други називи за то „мушко“ дрвце су *pramantha-* и *adhimānthana-*, оба од глаголског корена **ma(n)th-* (о којем види ниже). На почетку једне химне Агнију (*Rigveda* III 29, 1) адхимантхана носи атрибут *prajānana-* „progenitor“, реч којом се иначе означава и генитални орган, а мало даље (стих 10) *yōṇi-* „родница, материца“ стоји за „женско“ дрвце (тако у свом коментару *Sāyaṇa*, уп. Kuhn 1886: 64 д.). Још експлицитнија је ова симболика у једном другом тексту (*Kātūyāna*, *Karmagadīpa* I 7, 1–14) где се дају упутства за израду и употребу двају дрваца кроз доследну аналогију мушког и женског тела, полног чина и зачећа (текст и превод даје Kuhn 1886: 65 д., уп. и 183). У култу се мушко дрвце зове *Purūravah*, у складу са митом по којем је Пурурава био први смртник који је запалио ватру трећем дрваца и установио три врсте свештеног огња; сходно томе, женско дрво се назива именом његове божанске супруге, апсаре *Urvaśī*, а производ трења двају дрваца – ватра, именом њиховог сина *Āyu-*, уп. *Vāj. Saṁh.* V 2, где се паралелизам обредног извођења ватре са спојем мушкарца и жене (Пурураве и Урваши) изводи све до поистовећења притом коришћених двеју сламки са тестисима и масла са спермом (Kuhn 1886: 71). С обзиром на паралелизам у означавању вађења „живе“ ватре и бућкања масла, ваља указати и на метонимијско значење дрвеног прибора за мешање свештеног напитка *Some* називом за мушки уд *kārṭh-* RV 927, 12.

Овим се отвара могућност везивања размотрене породице речи „дрвени клин, осовина, пенис“ са псл. глаголом **kuriti* „палити, загревати“, уп. и (само јсл.) *e*-базу **čuriti* „димити (се), чадити“, **čurь* „дим, чађ“, нулску базу у струс. *кърчиш*, рус. *корч(ий)* „ковач, топичар“ (ЭССЯ 4: 133 д.; 13: 123 дд.). Својевремено је Тума слн. *kūrec* „penis“, *kurice* „vulva“ везао са *kuriti* у смислу „оно што се загрева“. Након што је Коштиал одбацио ову етимологију у корист метафоре „петлић“ (*Koštial* l.c.) на њу се, колико знам, досад нико није враћао. Увид у архаичне начине добивања ватре намеће нам да и њу вратимо у игру.

Већ смо рекли да се у староиндијском обредном језику паљење жртвене ватре трећем двају дрваца означава глаголом **ma(n)th-*.⁴ Исти глагол примењује се и на мешање течности, нпр. на приговљавање свештеног напитка – *Some* у култу, или на „бућкање океана“ ради добивања пића бесмртности амрите у познатом миту; његови рефлексии у индоиранским језицима најчешће означавају бућкање масла. Корадикално слов. **męsti*, **mętiti* „мешати, мутити“ има између осталих и то конкретно значење, уп. ЭССЯ 19: 12 д., 20: 142 дд. Интересантно је да се значење „мутити“ у својим разним конкретизацијама среће код псл. глаг. корена **kur-/čur-* паралелно са „палити“, често о „мутном“ времену, међави, киши (уп. ЭССЯ 13: 123 дд.), затим о мућењу течности (рус. дијал. *курить* „мутити воду“, *кур* „мутљаг, талог“

⁴ Можда се на исти ие. корен **menth2-* своди и лат. *mentula* „пенис“, уп. нарочито стисл. *mōndull* „Drehholz an der Handmühle, axis rotarum, cotis rotatilis et similia instrumentorum“, нвнем. *Mandel(holz)* „дрвени ваљак за прање рубља“ (Pokorny 732).

СРНГ 16/1980), о мешању качамака (*чуркайи* у ист. Србији, алатка, у виду крстасте или ракљасте варјаче, зове се *чуркало*: Пирот, Живковић 171; Црна Река, Марковић 484 д., Тимок, Динић 308, такође **чуриити* о бућкању масла у *чурџка* „штап с котуром за мућење масла у бучки“ Првонек, Златановић 462; иначе на том терену живи глагол *чуриити* који осим главног значења „димити се“ показује у траговима и семантику пометње, „помућења“, уп. у Тимоку *чурџвина* „јак дим“; „узнемирење, метеж, страх“ Динић 1.с). Уп. и горепоменуто **kurati* „мешати дрветом; futuere“. Овамо свакако, а не од *kur* „петало“ (како то тумачи Štrekelj 52), и слн. *kuriti se* „свађати се“ (исправно Bezlaј II 113). Закључак је да се семантички распон псл. **kur-* / *čur-* делимично преклапа са **meṭ-* / *mōt-* „мутити“, а у великој мери поклапа са семантиком његовог староиндијског пандана *ma(n)th-*, будући да овај, као и **kur-* / *čur-*, а за разлику од сл. **meṭ-* / *mōt-*, обухвата и значење „палити“. Одатле нужно следи закључак да је **kuriti*, **čuriti* изворно означавало исту технику паљења ватре снажним трењем или вртењем једнога дрвета у другом као и стинд. *manth-*.⁵

Још у ведском језику може се, код превербалне сложенице *nirmanthati*, проследити помак значења овог глаголског корена од „палити“ ка „производити, рађати“, уп. молитву за успешно зачеће и порођај RV X 184:

*Viṣṇur yónim kalpayatu, Tváṣtā rūpāṇi pīmśatu,
ā siñcatu Prajāpatir, Dhatā gárbhaṃ dadhātu te;
gárbhaṃ dhehi Sinivāli, gárbhaṃ dhehi Sarasvati,
gárbhaṃ te Áśvinau devāv ā dhattam puṣkarasrajā;
hiraṇyāyī arāṇī yāṃ nirmánthato Áśvinā,
tām te gárbhaṃ havāmahe daśamé māsi sūtave!*

„Вишну нека припреми материцу, Тваштар нек је уобличи; нека ти Прајапати улије (sc. *rétas-* „семе“), нека Творац створи (стави) заметак; створи заметак Синивали, створи заметак Сарасвати; нека ти уметну заметак два бога Ашвина овенчана лотосом; за тај заметак који трењем златних дрваца производе Ашвини (досл.: који трењем производе два златна дрваца, Ашвини), молимо се да се десетог месеца роди!“

Исти глагол долази на другом месту у значењу „произвести, створити“ и без слике извођења ватре трењем дрваца, X 24, 4:

*Yuvám śakrā mayāvinā samīci nir amanthatam;
Vimadēna yād īlitā, Násatyā nirāmanthatam.*

⁵ Развоју из значења конкретне радње („вртети, мешати“) преко „палити“ до „рађати, производити“ могао би се као алтернатива претпоставити такав, који би полазио од овог последњег, најапстрактнијег значења: „рађати се“ > „нишати, расти“ > „изданак“ > „дрвено оруђе палица“ > „изводити ватру употребом тог оруђа, палити“. За ову могућност уп. псл. реч **kьrbь* и њене изведенице, са значењима „жбун, грана, корен, стабло, пањ“ (традиционално се оне тумаче као степен редукције од **kor-enь*, в. ЭССЯ 13: 242, уп. и id. s.vv. **kьrevь*, **kьrikь*, **kьrbьkь*). Сл. назив за „repis’ бно би, у том случају, метафора дрвене алатке за паљење ватре. Тиме се враћамо Толстојевој претпоставци да је посреди метафора палице (рус. *палка*). Интересантно је да су за саму псл. реч **pal-ьka*, **pal-ica* Махек и Преображенски, полазећи од других семантичких момената, претпостављали етимолошку везу са **paliti*, уп. Фасмер III 193.

„Вас два моћна чудотворца створили сте оба света; оно за шта је Вимада [аутор химне] молио, двојица Насатја су створила“.

Што се тиче етимолошких веза псл. **kuriti* и целе његове породице на ширем ие. плану, укључујући рус. *корчий*, мишљења су подељена, уп. преглед у ЭССЯ 13, 125, Фасмер II 340 д. Најближе стоји лит. *kūrti* „загревати, палити (ватру)“, поред хомонимног *kūrti* „стварати“, а даље се пореде јерм. *kʷrakʷ* < **kur-ak-* „ватра“, стисл. *hyrr* „исто“, гот. *hauri* „угаљ“. Питање је да ли ова поређења искључују једно друго или допуштају свођење на заједнички ие. корен, а одговор зависи од просуђења литавских факата, о чему ће бити речи доцније. До сада је занемаривана иранска паралела, на коју је указао Абајев, упоредивши **kuriti*, *корчий* и наведене речи из балтског, германског и јерменског са осет. ирон. *koyrd*, дигор. *kurd* „ковач“ < **kur-ta(r)-*.⁶ Осетска реч изведена је као партицип или помен *agentis* од глагола **kour-* / *kur-* „палити“, чији је превој **keur-* по свој прилици заступљен у осет. ирон. *cūryn* „потпећи“, одакле (са аналошким *c-* > **č-* уместо *k-*) парт. перф. пас. ирон. *cyrđ*, диг. *curđ*, очуван само у изведеном придевском значењу „окретан, сналажљив“ (Абаев I 317, 324, где успоставља везу једино између *cūryn* и *curđ*, уп. сх. у сличном значењу *куван* и *йечен*, али не и са **kur-tr-* „ковач“). Горе упоређена семантика стинд. глаголског корена *ma(n)th-* и сл. *kur-*, а и пример лит. *kūrti* „палити“ и „стварати“, ако је посредни једна реч, отварају нове перспективе за тумачење могуће везе хомонимних коренова **k(a)ur-* / *čaur-* „палити“ и „рађати“ у иранском. Притом су нарочито важна осетска факта: ирон. *goyryn*, *goyrd*, дигор. *igurun*, *igurd* „рађати (се), настајати“, ирон. *goyraen* „извор, порекло“ < **vi-kur-* (Абаев I 532); ирон. *kūryn*, *koyrd*, дигор. *korun*, *kurd* „(из)молити“, *ūs kūryn* „(ис)просити невесту“ (II 602 д.); ирон. *agūryn*, *agoyrd*, дигор. *agorun*, *agurd* „тражити, искати, потраживати“ (I 36). Абаев објашњава семантику глагола: медијално је он значао „настајати, појављивати се“, а активно — „тежити ка појави нечега“, помоћу молбе или захтева (II 602); семантичку паралелу представљао би глагол *aryn* „налазити; рађати“ (I 532). Даље се пореди согд. *wkwry* < **vi-kor-* „родбина“, пехл. *kurrak*, перс. *kurrah*, курд. *kur* „ждребе, младунче магарца, камиле“, евентуално и са ав. *hākurəna-* „садејство“ (id. II 532 нап.; 602).

Веома је вероватно да целој овој породици треба прибројати и назив за пенис у неким иранским језицима: од средњеиранских у хотано-сакском (VII–IX в.) *kūra*, *kaurka-*, од модерних у бијабаначком *kūr* и у наинском *kur*,⁷ тако сазвучан словенском.⁸ Ако иран. **kūra-* / *kura-* (тако Bailey; ја бих иза хот. *kūra-* / *kaurka-* претпоставио **kaura-*) повежемо са кореном „рађати“,

⁶ Абаев I 610, који овамо још ставља стинд. *KUD-* < **kurd-*, но друкчије Mayrhofer EWAi I 385.

⁷ *Viṃyābānakī* = хури, у централном Ирану, *nāini* у области Наин ист. од Исфохана, з. од Језда, близак дијалекту зороастријаца у Језду; за ове говоре ср. Оранский 325.

⁸ Ту се не може радити о староиранском називу за „кокош, петла“: стиран. (и још иир.) **kṛka-*, премда постоји извесна сазвучност с њим у дијалектима који су вокалско *r* развили у *ur*: курд. *kurk*, нперс. нперс. *kurg* поред *kerk* „кокош“, уп. даље пехл. *kark*, каш. *karg*, *kerk*, афг. *čiry*, ос. *k'ark'*, вах. *kōrk*, авест. **kahrka-* у сложеном орнитониму *kahrkāsa-* „крагуј, суп, досл.: који једе кокоши“, стинд. *kṛka-vāku-* „петало“.

семантика би била као у лат. (*membrum*) *genitale*. Био би то пристојан назив. У једном хотанском тексту он алтернира са *amga-* „уд“.⁹

Не треба, међутим, испустити из вида могућност свођења иранске речи, као и сазвучне словенске, на конкретнију семантику „мушког“ дрвца за извођење живе ватре. То што се на наведеним местима Ригведе као субјекти глагола (*nir-*)*manth-* у изведеном значењу „производити, стварати“ у оба случаја јављају божански близанци Ашвини = Насатје може бити посебно занимљиво, с обзиром на то да се њихов староирански пандан са доста вероватноће претпоставља иза скитског култа Ореста и Пилада под именом Κόρακοι, о којем пише Лукијан. Полазећи од паралелизма са Ашвинима и грчким Диоскурима, и Шмеја и ја свели смо ово име, стиран. *Kuraka-*, на поменути ирански корен *kur-* „рађати“, с тим што га Шмеја схвата као „ждрепци“ : срперс. *kurak* < **kurnaka-*, позивајући се на грчку ознаку λευκὸ πῶλον „два бела ждрепа“ за Диоскуре, а ја сам, поправивши Лукијанов превод имена из φύλοι θεοί „божанства пријатељства“ у φύλοι θεοί „божанства рода“, претпоставио у основи стиран. **kura-* = стинд. *kula-* „род“, као скитски еквивалент грчке речи φυλή (Schmeja 1972: 22-25; Лома 1998: 175-177) Веза двојице Ашвина са дрвцима за извођење ватре (формулација у наведеној химни RV X 184, За, где *Aśvínā* стоји у апозицији уз *hiranyáyi arāni* упућује на поистовећење божанских близанаца са двама дрвцима), као и основно значење „дрво за извођење ватре“ које смо наслутили за словенске ознаке „клина, обртња, осе, заворња“ и сличних дрвених предмета, а на другој страни мушких и женских гениталних органа, од корена **kur-* / *čur-*, отварају нову перспективу у сагледавању семантике овог скитског теонима. Различито означавање култне радње произвођења свештене ватре код Индоаријаца, који за то користе глаголски корен *ma(n)th-*, и бар дела старих Иранаца, за које, као и за Словене, претпостављамо **k(a)ur-* / *čaur-*, било би само још једна термилошка опрека из истог религијског домена каква је присутна и код самог назива обоготворене ватре који је, при свим другим подударностима двају култно-митолошких терминологија, различит: стинд. *Agní-*, у вези са сл. *ogńь*, стиран. *Atar-*, у вези са сх. *вайра*.

Увид у обреде везане са извођењем живе ватре код других Индоевропљана: Германа, Словена, Хелена, потврђује не само присуство сексуалне симболике, него и директно метафору пениса за „мушко“ дрво. Код Немаца се на о појединим празницима (Ускрс, Ивањдан, Михољдан, Мратиндан, Божић) ватра у кући гасила и доносила из црквеног дворишта нова коју би парох благословио (Oster-Johannis-, Michaelis-, Martins-, Weihnachtsfeuer), а сама жива ватра изводила би се у случајевима нужде (Notfeuer), пре свега против сточних болести (Kuhn 1886: 41 д. Обичај је постојао и код других Германа. За Англосаксонце располажемо једним врло занимљивим описом из 1268: кад је пошаст ушла у стоку, сама свештена лица су поучила мирјане да изведу ватру трењем дрвета и подигну Пријапов кип (*quidam bestiales, habitu claustrales non animo, docebant idiotas patriae ignem confrictione de lignis educere et simulacrum Priapi statuere, et per haec bestiis succurrere*). Кун уз овај стари извештај наводи и један близак његову времену, из 1826, који

⁹ Семантичку паралелу представљало би ие. *ġenu-* „пенис“ у хетитском и латинском : *gen-* „рађати“, уп. најскорије Топоров 1994: 136 дд.

сведочи да се обичај провођења стоке кроз ватру запаљену трећем одржао у Енглеској све до модерног доба (id. 43), уосталом, као и у Срба (уп. Тројановић 1930: 55 дд.), само што је у међувремену и овде и тамо потиснут сексуални моменат. Не потпуно, о чему сведоче наши називи *мушкара* и *женскара*, а и немачки израз у Швајцарској *de tüfel häla* „шкопити ђавола“ за извођење ватре брзим обртањем, помоћу ужета, једног зашиљеног дрвета у другом удубљеном (id. 90). Такође ће бити Кун у праву када у Фреју (Freuj), скулптурално представљаном са *ingenti priapo* види оно паганско божанство коме су изворно били посвећени ивањски кресови (id. ib.). Код Словена се они могу узети за, исто тако итифаличног, Јарила, чије се име, посведочено код источних и јужних Словена, изводи од глагола **jariti*, који такође показује двојство значења „распалјивати“ (о ватри и пренесено) и „оплођавати, futuere“. Псл. **jaridlo* као *nomen instrumenti* могло је најпре означавати дрвени фалус намењен обредном извођењу „живе ватре“.¹⁰ Средином овог века Филиповић је успео само да забележи да се заветина у банатском селу Загајици, 25. маја, звала *Јарило*; ваља поменути да је у литији кроз село вођена и стока, као при горе поменути обредима извођења живе ватре ради заштите од сточних болести (Филиповић 1954). Годишња светковина у Загајици у виду у којем је трајала до наших дана нема тај ватрени аспект, али постоје индиције, доста речите у светлу наших досадашњих закључака, да је њен изворни смисао била управо годишња обнова ватре; то су други назив за исту загајичку заветину *Кремен* и име заветине у оближњој Дупљаји *Оцило* (Филиповић 1952). Са култом Јарила можда треба узети налазе фалоидних дрвених идола из позног раздобља словенског паганства (уп. фотографије два примерка са територије данашње Пољске у МНМ II 454). Није искључено да и грчки Дионис вуче порекло из истог, очито праиндоевропског ритуално-митолошког комплекса. Недавно сам (Лома 1999: 27) указао на аспект свештене ватре у Дионисовом култу и заложно се за старину и изворност његовог култног споја у Делфима са Аполоном као грчким панданом ведском Агнију. Ту нисам искористио један податак из Теофрастовог ботаничког списка који на упечатљив начин потврђује моју претпоставку: стари Грци су сматрали да је најбоље да дрвца за извођење живе ватре (πυρεῖα) буду активно од ловора, а пасивно (звано ἐσχύρα „огњиште“) од биљке налик на винову лозу (Theophr. Hist. plant. V 9, уп. Kuhn 1886: 36). Ловор је, као што се зна, посвећен Аполону, а винова лоза представља Дионисову свету биљку *rag excellence*, као и бршљан, који се такође у истом тексту истиче као посебно погодан у исту сврху. Ова запажања приморавају нас да истакнуту улогу фалуса у Дионисовим обредима не сводимо на култ плодности, јер је гашење старе, „онечишћене“ и извођење нове, живе ватре (схваћено као зачеће и рађање) значило симболичну обнову универзума. Исту прастару представу слутимо у основи хиндуистичког култа Шиве, оличења космичке енергије која у дугим временским циклусима одржава, ватром разара и поново ствара универзум, улога у којој се јавља и бог огња Агни (Mahābh. I 220, 22 дд.). Шивин ведски прототип је Рудра, који се са своје стране да схватити као Агнијева хипостаза, оличавајући у ширем смислу

¹⁰ ЭССЯ 8: 174, где је реконструисан само глагол, не и именица, за коју је једина потврда изван источнословенског простора Филиповићева из српског Баната.

погубни, деструктивни аспект ватре, а посебно грозницу (уп. Loma 1999). Према основном шиваистичком миту, који предају Лингапурана I 17, Шивапурана II 5 и Вајупурана 55, 21–61, у тренутку када се друга два члана хиндуистичког Тројства (*trimurti*-), Вишну и Брахма, споре око тога кога од њих двојице треба штовати као творца, пред њима се појављује Шива у виду неизмерно великог пламтећег фалуса (*linga*-), коме нису у стању да сагледају ни почетак ни крај, и они признају Шиву за највећег бога. Линга је Шивин култни лик, често уједињен са вагином (*yoni*-) из које се уздиже, а на спој „мушког“ и „женског“ дрвца за производњу свете ватре може се свести и двополни Шива Ардханаришвара, представљан са десном мушком и левом женском половином. Свакако је та упадљива сличност фаличког елемента у оба култа, иза које може стајати индоевропско прасродство, довела у доба историјског сусрета Грка са Индијцима након Александрових освајања до идентификације Шиве са Дионисом.

Посебно би ваљало истражити да ли у овај митолошко-ритуални склоп именом и као представа спада словеначки Курент са својом батином од нове лозе.¹¹ И код Словена и код Германа обреди овога типа падали су око Ивањдана, па су се у хришћанско доба везивали за тај празник, тако да код нас имамо *ивањске кресове*, код Руса *купалски огонь* (*Иван Купала*). Не бих искључио могућност да се уместо **krěšь* реконструише прасл. **kьrěšь* и протумачи као сложеница **kur-aidhs-o-* са нашим глаголским кореном у предњем и ие. *s*-основом **aidhes-* (стинд. *ēdhas-* „дрво за горење“, грч. αἶθος „пожар“) у другом делу.¹²

Крајње порекло овде разматраног корена у словенским и иранским језицима на индоевропској равни остаје нејасно. W. P. Schmid и B. Forssman претпостављају ие. **kur-* „рађати“ са ие. **r*, везујући са вед. *kūla-*, осет. *i-gurun* итд. лит. *kūrtas* „хрт“, хет. *kurka-* „ждребе“ (по Mayrhofer, EWAi I 373), но литавска реч је рана позајмица из словенског и не спада овамо (ЭССЯ 8: 149), а хетитска, додуше, вероватно спада, али по свему судећи ни она није исконска, него позајмљена из индоиранског, с обзиром на срперс. *kurrak* и на чињеницу да је утицај Митанијских Аријаца на Хетите био најосетливији управо у домену коњегорства. Што се тиче значења „палити“, могао би се поредити грчки глагол κα(φ)τείν, али код њега се у корену претпоставља ларингал, коме у стинд. *kūla-* нема трага. Што се тиче поменутог проблема двају хомонимних глагола у литавском *kūrti* „стварати“ и „палити“, у последње време преовлађује мишљење о њиховој етимолошкој истоветности, и то тако што би ово друго значење било изведено из оног првог посредством синтагме *ūgnī kūrti*, досл. „правити ватру“, тј. „ложити ватру“ (Fraenkel I 319). Корен би био ие. **kʷer-* „творити, чинити“ у нулској бази **kʷr-*. То би

¹¹ Bezlaј II 112 д., наводећи разна досадашња тумачења овог митолошког имена (које се поред *Kūrent* среће и у облицима *Korānt*, *Korē(n)t* и сл.), приклања се везивању за **kuriti*, али у – по њему – основном значењу тог глаголског корена очуваном у лит. *kūrti*: посредни би био архаичан партицип **kurešь* са очуваним назалом „ustvarjajoči, snujoči“.

¹² Друкчије ЭССЯ 12: 125; 140, док Blažek 1997 такође претпоставља сложеницу, и то од овде већ помињаног корена **kʷr-ē-* „стварати“ и **ās-* „пепео, варница“ и хет. *hassa-* „огњиште, жртвеник“, Латин *āra*, стинд. *āsa-* „пепео, прашина“. Семантички развој ишао би од „стварати пепео, варнице“ преко „подстицати ватру“ до „оживети“ и, на другој страни, „постати црвен, сјајан“, одатле значења „црвенило, лепота“ у псл. **krasa*.

значило да псл. **kuriti* „палити“ ваља одвојити од истозначног литавског *kūrti*, под условом да се остаје при везивању словенског глагола за речи са ие. **-u-* у германском и јерменском. Трубачов, напротив, одбацује ту везу, и усваја за **kuriti* исту етимологију као и за лит. *kūrti* у оба значења¹³ претпостављајући да се у нулској бази у прасловенском под утицајем претходног лабиовелара развило *ǰ > љ* (ЭССЯ 13: 125; овамо се ставља и *корчий*, уп. Фасмер II 340 д. s.v., где се помињу и друге раније етимологије). После би на основу тако добивеног **kūr-* био успостављен пун апофонски низ **keur- / kour-* у **kuriti*, **čuriti*. Остаје отворено да ли се такав фонетски развој вокалског *r* иза лабиовелара у нулској бази и њено доцније осамостаљење као основе за успостављање новог апофонског низа може претпоставити и за овде упоређени индоирански материјал. Ствар се, уосталом, може и обрнути у том смислу да се поменути корен **kūr-* „стварати“ развио, сагласно једној теорији о настанку лабиовелара, из првобитног **kur-*. У том правцу би се могло ићи још даље и, уз допуштење индоиранске позајмљенице у словенском (и балтском), доћи до праие. **kʷel-* „вртети“, што се, с обзиром на начин извођења живе ватре, чини са семантичке стране примамљиво, али је, разуме се, крајње хипотетично, као уосталом и цела дискусија о праиндоевропским предлошцима разматраних речи.

Осврнимо се још на питање могуће везе овде размотрених речи са словенским називом за петла **kurъ*. Семантика „рађања, плодности, полности“ је код петла и кокошке веома присутна и посебно изражена у свадбеним обредима (Успенский 153; Зайковский 1998),¹⁴ У томе би се можда чак смео наслутити елемент етимолошке магије, ако се и за словенски претпостави глаголски корен **kur-* у значењу „рађати“, повезан у језичкој свести са орнитонимима **kurъ* „петао“, **kurica / *kurьka* „кокош“¹⁵, каквог год порекла они били. У том случају значење **kurica* „женски полни орган“ не би било секундарно у односу на **kurъ*, **kurьсь* „пенис“ (како то имплицира Штрекељево објашњење визуелном метафориком славине). Уосталом, и тај термин се са не мањим правом него маскулиnum потврђује као прасловенски, јер је потврђен и код јужних, и код западних, и код источних Словена: слн. *kurica*, такође дљуж. (Štrekelj 51; ЭССЯ 13, 121 д.); рус. дијал. *куруца* „vulva“ (Полесье, по усменом саопштењу А. В. Гуре: Успенский l.c.; ЭССЯ нема).¹⁶ Уп. и укр. *кўрка* „вулва“ према русе. *курка* „пенис“ (Зайковский 1998: 63). Сексуална симболика кокошке претпоставља се и у **kury*, -ъве уп. фрц. *cocotte* од *coq* (ЭССЯ 13, 132 д.). Уп. и рус. *куру пестритъ* као синоним за *курать* (Успенский l.c.).

¹³ Сексуална конотација присутна код слов. **kur-* може се наслутити у лит. *ūžkurys*, лет. *ūzkurs* „други муж који дође удовици у кућу“; Френкел l.c. тумачи као „Nachbauer, Anbauer“ или „Nachheizer“.

¹⁴ Петао је код старих Грка био поклон који љубавници дају један другоме, тако на познатој скулптури Зевса који отима Ганимеда (око 470, музеј у Олимпији) Ганимед држи у руци петла, но тај обичај, упражњаван и међу хомосексуалцима, вероватно нема везе са плодношћу, па ни са метафориком „петао“ > „пенис“, већ се темељи на игри речи: ἀλέκτωρ значи и „суложник, супруг“ и „петао“ (поред обичнијег облика ἀλεκτρούων).

¹⁵ Овамо и буг. *кўрка*, сргр. *коўрка*, рум. *cursă* „ћурка“ у вези са сх. *ћурка* „исто“ > алб. *çurkë* Skok I 365; БЕР III 146.

¹⁶ Bezljaj II 113 има само слн. *kūrjica* „cunnus“ за које узима да је пре фемининум од **kurьсь* „penis“ него од *kura* „кокошка“ – премда је у самом облику очито наслањање на придев *kurji* „кокошји“.

Иначе су порекло и изворно значење овог орнитонима спорни, премда у новије време преовлађује мишљење да се ради о ономатопеји, при чему се пореде пре свега глаголи лет. *kaurêt*, лат. *caurire* „рикати“.¹⁷ У прилог ономатопејском пореклу ишло би и сх. *кукурукаџи*, фрц. *cocorico*, *coquerico*. И *кокош*, такође прасловенска реч: **kokotъ* (са ређом варијантом **kočetъ*; прасловенско је и значење „пенис“), сматра се, као и њен женски пандан *кокош*, ономатопејом, уп. *кокодакаџи*, влат. *coccus* > фрц. *coq*, *coquette*, енгл. *cock* итд. Низ сл. назива за петла: **pěťьь*, **pěťuxъ*, **pěvъсь* изведен је од глагола **pěti*, *pěvatī*, у значењу „певаћ“, које се опет односи на глас птице, али је описно, а не ономатопејско. Исти семантички моменат среће се и у другим језицима. Тако герм. гот. *hana*, нем. *Hahn*, из германског фин. *kana* у вези са лат. *cano*, *-ēre*, одатле и грчка описна сложеница $\eta\acute{\iota}\text{-}\kappa\alpha\nu\acute{o}\varsigma$ (у глоси код Хесихија) „петао“, досл. „онај који зором пева“, алб. *këndës* од *këndón* „певати“, лат. *gallus* у вези са псл. **golsъ* „глас“, лит. *gaidys* од *giedėti* „певати“ стиран. **xrausa-* у срперс. *χρῶς* > нперс. *χорос*¹⁸, уп. авест. *xraos-* „викати“, осет. *vasæg* од *vasyn* „певати (такође о гласу птица)“. Нејасан остаје грчки назив $\acute{\alpha}\lambda\epsilon\kappa\tau\omega\rho$, $\acute{\alpha}\lambda\epsilon\kappa\tau\rho\acute{\upsilon}\nu\omega\nu$; најчешће се везује за глагол $\acute{\alpha}\lambda\epsilon\acute{\xi}\epsilon\iota\nu$ „бранити“, било да би назив птице значио „борац“ или „бранитељ од зла, урока“ (ово друго с обзиром на соларну природу петла као весника сунца које одгони таму).

Постоји, најзад, и културноисторијска страна проблема. Петао, уопште домаћа кокош, одомаћен је у Европи сразмерно позно. Постојање заједничких назива у келтским, германским и словенским језицима поклапа се са распрострањеношћу појединих назива за метале и указивало би на бронзано доба (Schrader / Nehring l.c.), које у северној Европи пада у први милениј пре Хр. У Грчкој се петао помиње тек од VI в. пре Хр. (код Теогнида), а само нешто ранији су први ликовни прикази ове птице. Назива се „персијском птицом“, „Међанином“ (Περσικὸς ὄρνις, Μήδος). У самој Персији можда је предњеазијског порекла. Колико год звучао као ономатопеја, индоир. назив **kṛka-* има интригантно сазвучје у сум. *kurgi*, асир. *kurkū*. С обзиром на источно порекло птице, и словенски назив за кокош и петла могао би бити позајмљен. Најпре се може помишљати на рани иранизам **kaura-* „слепа (птица)“, у вези са перс. *kūr* „слеп“ (одакле, преко турског, сразмерно рецентна сх. позајмица *hop(ae)*). Значење би се односило на „кокошје слепило“, које се још у прасловенском означавало на тај начин, сложеним термином **kuro-slepъ*,¹⁹ уп. и чеш. *slepice* „кокошка“.

¹⁷ Уп. Фасмер II 422 и ЭССЯ 13: 129 д., где се претпоставља веза са рус. ономатопејом за глас разних птица *курлѣкати* (: сх. *ћурликаџи*, *к-* / *ћ-* као у *курка* / *ћурка*); тамошње позивање за ономатопејски карактер речи на *куроџаџика* не чини се, међутим, умесно, јер ова прасл. сложеница: **kuropъty*, *-ъve* пре сведочи о старини и фонетској стабилности речи.

¹⁸ Одатле, преко турског, сх. (*x*)*ороз*, но, упркос Шрадеру / Нерингу и Брикнеру, никако и само **kirъ*, уп. Фасмер II 422. Није, међутим, искључено да се на средњеиранску форму истог орнитонима своди струс. *Хърсъ* као назив соларног божанства (тако Погодин; уп. у „Слову о Полку Игореве“: (*Всеславъ*) *изъ Къева дорискаше до куръ Тматороканя, великому Хърсови влъкомъ путь перерыскаше*. Код Иранаца петао је био света Сунчева птица, као, уосталом, и код Вавилонца, уп. Schrader / Nehring I 429 дд., Гамкрелидзе / Иванов 1984: 601 д.

¹⁹ Осим „кокошје слепило“ он у појединим сл. језицима означава и разне биљке, као кукурек (*Helleborus*), љутић (*Ranunculus*) итд. Његов прасловенски карактер је несумњив, као и

Овакво раздвајање хомонима *kur-* „кокош“ и *kur-* „палити“ на равни крајње етимологије не значи да између њих у словенским језицима није успостављена секундарна веза. Она као да се огледа у неким метонимијама за које се досада махом узимало да су настале под немачким утицајем: „петао“ : „пожар, дим“ и „петао“ : „окидач“. Ову другу имамо у сх. *кокош*, *ороз* (такође *орлић*, *вук* [од *вући*?]), такође **кур* у *курокљоцина* поред *кљоца* „стара, зарђала пушка или пиштољ“ (Левач, РСА), буг. *петелка*, чеш. *kohoutek*, пољ. *kurek*, рус. *курок*, нем. *Hahn*, дан. *hane*, лит. *gaidys*, лет. *gailis*, енгл. *cock*. По Фасмеру II 427, са лит., све би то били калкови на основу немачког назива, а овај се, како смо рекли, тумачи обичајем да се окидач на пушци обликује у виду петлића. Исто се претпоставља за ветроказ, који се такође код више европских народа означава и обликује као „петао“: сх. *кокош*, чеш. *kohoutek*, пољ. *kurek*, нем. *Hahn*. Но метонимија се није морала развити из пушкарског или лимарског манира, већ га је можда, обратно, инспирисала, а сама је најпре могла настати на основу хомонимије речи које значе „палити, дим“ и „петао“ каква није постојала на немачком, већ на словенском терену. Она вероватно стоји иза израза *сїавїїїи црвеног љїїїла некое на кров*, чеш. *posaditi někomu na střechu červeného kohouta*, нем. *jemandem den roten Hahn aufs Dach setzen*, премда се и он у словенским језицима сматра германизмом. У фолклору је и иначе присутна веза петла са ватром, било да је успостављена преко црвене боје његове кресте (уп. Раденковић 1996b 116), било преко гласа којим он пред зору најављује Сунце – небеску ватру, као и поновно разгарање запретане ватре на огњишту (уп. Тројановић, Ватра 231). Напоменимо да су у фолклорним текстовима слике петла који (стојећи на крову) пева и дима који се изнад крова вије изосемне: обе служе као обележје људског света насупрот демонском, хтонском (уп. Раденковић 1996a: 179; 1996b: 120).

Ова на крају постављена питања излазе изван оквира језика и задиру у историју материјалне културе, тако да би изискивала посебно проучавање. Овде још једино ваља подсетити на чешко порекло самог назива *пистол*, нем. *Pistole*, енгл. *pistol*, фрц. *pistole(t)* итд., које јасно предочава могућност словенског утицаја на Немце и друге европске народе у сфери каква је терминологија ватреног оружја.²⁰

Ако су први редови наше расправе могли измамити онај смешак којим обично реагујемо на ласцивности, ове последње исписујемо са пуном озбиљношћу. Не само да је реч којом смо се бавили прерасла у нашим очима из опсцене метафоре у термин са знатним културноисторијским набојем, већ смо се суочили са могућношћу нове, продубљеније интерпретације фаличког елемента у обредима индоевропских народа. До сада је он тумачен као чин имитативне магије ради поспешења плодности људи, стоке и поља. Након

синтагме **kurьja slěpota* (уп. ЭССЯ 13: 129); да би у свом основном, етимолошком значењу био калк немачког *Hühnerblindheit* (тако Bezlej II 112) чини се искључено; смер семантичке позајмице пре је могао бити обратан.

²⁰ У Лужичких Срба био је обичај да 2. јула поставе усред села храст са причвршћеним гвозденим петлом на врху, па око њега играју и обводе стоку, да би напредовала (J. G. Frazer, *The Golden Bough*, IX 2). Овај податак осликава механизам супституције којим се, на подручју где су Словени живели измешани са Немцима, могло доћи од направе за извођење живе ватре до гвозденог петлића.

сазнања до којих смо овде дошли осећамо се позвани да учинимо корак даље од такве, праволинијске интерпретације. Врло рано, још у доба праиндоевропске заједнице, дошло се до прилично сложене спекулације о ватри. Небеског порекла на земљи, стога оличење присуства божанског међу људима, час манифестна, час латентна, скривена као заматак у небеским водама, одакле се пројављује као муња, или у дрвету и камену, одакле се измамљује трењем, средство за повлачење границе између људског и дивљег, анималног, а на другој страни главни посредник између људи и богова којима прослеђује жртвене дарове и душе спаљених покојника, ватра је као основна културна тековина легла у темељ спекулације о свепрожимајућој божанској енергији која одржава универзум, коју, међутим, у одређеним временским размацима треба ритуално обнављати. Како су и она топлота и активност, којима се манифестује живот, тумачене као пројава и знак присутности те енергије, није никакво чудо што је повучен знак једнакости између чина зачећа новог живота и обредног обнављања свете, *живе* ватре. Тек тим сложеним спекулативним путем, а не преко просте аналогije сексуалног акта, долазило се до непосредне намене итифаличких обреда, који је, неспорно, требало да обезбеди здравље и плодност самих својих учесника, њихове стокe и усева. Експлицирање мистичне везе између људске полности и животодавне снаге ватре кроз обликовање дрвета којим се она изводила у виду фалуса може се данас некоме учинити изразом примитивизма и дивљаштва, но то је само ствар разлике у укусима, при чему терет табуа лежи на нама, а не на нашим „примитивним“ прецима.

ЛИТЕРАТУРА

- Абаев I–IV: В. И. Абаев, *Историко-этимологический словарь осетинского языка*, Москва / Ленинград 1958–1989.
- БЕР: *Български етимологичен речник*, София 1971–.
- Вук 1818: Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник*, Беч.
- Гамкрелидзе / Иванов 1984: Т. В. Гамкрелидзе / В. В. Иванов, *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, Тбилиси.
- Динић: Ј. Динић, Речник тимочког говора, *Српски дијалектолошки зборник XXXIV/1988*, 7–335.
- Живковић: Н. Живковић, *Речник њиројског говора*, Пирот 1987.
- Зайковскиј 1998: В. Зайковскиј, Невеста-птица 2. *Communio-coitus*, *Кодови словенских култура 3 – Свадба*, 59–79.
- Златановић: М. Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање 1998.
- Лома 1997: А. Лома, «Дрвоједи», *Кодови словенских култура 2 – Храна*, 153–162.
- Лома 1998: А. Лома, *Scythica Euripidea*, *Зборник Мајице српске за класичне науке 1*, Нови Сад, 143–183.
- Марковић: М. Марковић, Речник народног говора у Црној Реци, *Српски дијалектолошки зборник XXXII/1986*, 246–500.
- МНМ: *Мифы народов мира. Энциклопедия*, I–II, Москва ²1987–88.
- Оранскиј 1988: И. М. Оранскиј, *Введение в иранскую филологию*, Москва.
- Раденковић 1996а: Љ. Раденковић, *Народна бајања код јужних Словена*, Београд.
- Раденковић 1996б: Љ. Раденковић, *Симболика светиња у народној магији Јужних Словена*, Ниш / Београд.
- РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности и Института за српски језик*, Београд 1959–.

- СРНГ: *Словарь русских народных говоров*, Москва / Санкт-Петербург (Ленинград) 1965–.
- Толстой 1985: Н. И. Толстой, Русское чур и чушь, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* XXXI–XXXII/1985, 431–437 = id., *Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*, Москва 1995, 364–370.
- Топоров 1994: В. Н. Топоров, *Из индоевропейской этимологии. V (1)*, *Этимология* 1991–1993, Москва 1994, 126–154.
- Тројановић 1930: С. Тројановић, *Вајра у обичајима и животињу српског народа*, Српски етнографски зборник XLV, Београд.
- Успенский 1982: Б. А. Успенский, *Филологические разыскания в области славянских древностей*, Москва.
- Фасмер I–IV: М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, перев. с нем. и дополн. О. Н. Трубачева, Москва 21986–1987.
- Филиповић 1952: М. С. Филиповић, Празник «Оцило и кремен», *Зборник Мајице српске* 3, Нови Сад, прештампано у исти, *Трачки коњаник. Сјудије из духовне културе*, Београд 1986, стр. 98–108.
- Филиповић 1954: М. С. Филиповић, Јарило код Срба у Банату, *Зборник Мајице српске*, Серија друштвених наука, св. 8, Нови Сад, прештампано у *Трачки коњаник* 109–130.
- ЭСЯ: *Этимологический словарь славянских языков*, под редакцией О. Н. Трубачева, Москва 1974–.

*

- Bailey: H. W. Bailey, *Dictionary of Khotan Saka*, Cambridge etc. 1979.
- Bezljaj: Fr. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1977–.
- Blažek 1997: V. Blažek, Slavic *kresati/kresiti „to strike a spark / to bring to life“, *Rocznik slawistyczny* L, 25–27.
- Fraenkel I–II: E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Göttingen 1962–1965.
- Kluge: Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 20. Aufl., bearb. von W. Mitzka, Berlin 1967.
- Košťiál 1920: J. Košťiál, Slov. kurec, skr. kurac 'penis', *Archiv für slavische Philologie* 37, 398–399.
- Kuhn 1886: A. Kuhn, *Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks*, Gütersloch 21886, репринт Darmstadt 1968.
- Loma 1998: A. Loma, Mundartliche Gliederung des späten Urslavischen und frühe slavische Stammesbildungen, *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad*, Warszawa, 143–160.
- Loma 1999: A. Loma, *Mitski koreni filozofije*, Lucida Intervalla 7, Beograd.
- Mayrhofer EWai: M. Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen I–III*, Heidelberg 1986–.
- Pokorny: J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern 1959.
- Schmeja 1972: H. Schmeja, Iranisches bei Lukian, *Serta Philologica Aenipontana* II, Innsbruck, 21–31.
- Schrader / Nehring: *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde* von O. Schrader, herausgegeben von A. Nehring I–II, Berlin / Leipzig 1917–1929.
- Skok I–III: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1971–1973.
- Štrekelj 1905: K. Štrekelj, Slov. kurec, kurica; kuriti (pica, serbokr. koka), *Archiv für slavische Philologie* 27, 50–52.